

Pál Judit

Unió vagy autonómia? Erdély uniójának törvényi szabályozása

Az 1848-as unió és az uniós bizottság működése

A 19. század közepére a magyar politika egyik kulcskérdésévé vált Magyarország és Erdély uniójának kérdése, Erdélyben azonban igencsak megosztotta mind a politikusokat, mind a formálódó közvéleményt.¹ Az erdélyi román és szász politikusok túlnyomó többsége Erdély autonómiájának fenntartásában látta nemzetiségük megmaradásának és fejlődésének zálogát. Az 1848. évi erdélyi országgyűlésen összecsaptak a nézetek, de elsősorban az országgyűlés összetételének, azaz a magyar többségnek köszönhetően végül is megszavazták az uniót.² Az 1848:VII. erdélyi törvénycikk kimondta a „magyar koronához tartozó Erdélynek Magyarországgal egy kormányzás alatti teljes egyesültét, nemzetegység és jogazonosság” alapján. Az unió életbeléptetésének ezúttal csak egyetlen mozzanatára térek ki: az „egybeolvadás” kivitelezésére az uniós törvény alapján létrehoztak egy bizottságot, melynek tagjai főképp a korábbi liberális ellenzék soraiból (Wesselényi Miklós, Kemény Dénes, Szász Károly és mások) kerültek ki, de elnöke a kormányzó, tagjai között pedig törvényhatósági főtisztek és országgyűlési követek, valamint regalisták is szép számmal szerepeltek. A bizottságnak román tagjai azonban alig voltak – mindössze a két püspök és Alexandru Bohățel képviselő –, csak az utolsó ülésre hívtak meg még 6 román tagot. A bizottságot tulajdonképpen az erdélyi országgyűlés küldte ki a magyar országgyűléshez, hogy segítsen az új törvények megalkotásában. Feladatai közé tartozott a „teljes eggyé alakulás részletei iránt a magyar minisztériumot felvilágosítani”. A törvényelőkészítés mellett a bizottságnak tehát tanácsadó szerepe volt az új államigazgatás létreho-

1 Az előzményekre lásd: Asztalos Miklós: *Kossuth Lajos kora és az erdélyi kérdés*. Collegium Transilvanicum, Budapest, 1928.

2 Egyed Ákos: *Erdély 1848. évi utolsó rendi országgyűlése*. Mentor, Marosvásárhely, 2001.

zásával kapcsolatban.³ Fő feladatnak a nemzetiségek megnyugtatót tekintették, valamint az „anyagi veszély” elhárítását. Egy fontossági sorrendet is felállítottak, eszerint a következő kérdésekre kellett sürgősen törvényjavaslatot kidolgozniuk: úrbériség és anyagi ügyek, a székely és román határőr katonaság ügye, a kormányzás ügyei, az egyházak, alapítványok, tartományi pénzalapok ügyei, a különböző nemzetiségek jogai, valamint Erdély képviselője a magyar országgyűlésben.⁴ A bizottság 4 hónapig (1848. június–szeptember) állt fenn. Teleki József gubernátor elnöklete alatt 62 kérdésben hoztak határozatot, és 20 törvényjavaslatot készítettek, ebből 8 került az országgyűlés elé, de végül a körülmények alakulása folytán egyikből sem lett törvény.⁵

Az egyesítés végrehajtására azonban ennek ellenére sem volt kész elképzelés kormányzati szinten. Amíg Wesselényi és más erdélyi liberálisok Erdély különállásának teljes felszámolását tartották kívánatosnak, addig a kormányon belül voltak olyan elképzelések, hogy bizonyos tárcákat megosztanának Magyarország és Erdély között, vagy fennmaradna egy külön kormányzék, esetleg létrehoznának egy külön minisztériumot az erdélyi ügyek számára. Kossuth nem tartotta helyesnek a régi kormányzések fennmaradását, de külön erdélyi minisztérium felállítását sem, mert ezek szerint ellentétben állnak az ország egységével és a miniszteri felelősséggel. Az erdélyi politikusok sem voltak azonban egységesek a kérdés megítélésében. A polgárháború miatt végül is a legtöbb kérdés függőben maradt; 1849-ben pedig az osztrák adminisztráció ismét visszaállította a forradalom előtti állapotot. Az unió ügye ezzel egy időre lekerült a napirendről.

„Hogyan egyesítsük Erdélyt? Beolvasszuk-e, vagy csak unióljuk?”

A hatvanas évek olvadása azonban ismét felszínre hozta a gondolatot, hiszen a magyar politikai elit csak 48-as alapokról volt hajlandó tárgyalásokba bocsátkozni.⁶ A kiegyezés így egyben az unió újbóli életbe léptetését is jelentette.⁷ 1848–1849 eseményei, főképp a véres polgárháború azonban

3 F. Kiss Erzsébet: *Az 1848–1849-es magyar minisztériumok*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1987, 164.

4 Patyi András: Magyarország vagyunk? 1848-as adalékok Magyarország és Erdély egyesítésének kérdéséhez. In *A magyar polgári átalakulás alkotmányos forradalma. Jogtörténetek 1848-ról*. Logod BT, Budapest, 2001, 81–82.

5 Csetri Elek: Erdély uniója 1848-ban. In Uő: *Együtt Európában. Válogatott tanulmányok*. I. Debreceni Egyetem Történelmi Intézet, Debrecen, 2000, 221–251., 240.

6 Pál Judit: Erdély uniójának ügye az 1860-as években. *Erdélyi Múzeum* 2005/1–2, 122–132.

7 Pál Judit: Kiegyezés és unió. In Pál Judit – Sipos Gábor (szerk.): *Emlékkönyv Csetri Elek születésének nyolcvanadik évfordulójára*. Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár, 2004, 344–355.

mély benyomást gyakoroltak a kortársakra, befolyásolva politikai nézeteiket is. Az erdélyi magyar elit túlnyomó részének még inkább meggyőződésévé vált, hogy az unió nélkül tarthatatlan a magyarok pozíciója Erdélyben. A távlatokban gondolkodók azonban azzal is tisztában voltak, hogy ugyanakkor szükség lenne valamiféle kiegyezésre a nemzetiségekkel is, hiszen enélkül nem lehet szilárd alapokra helyezni az államot. Közben az 1863–1864-ben Nagyszebenben ülésező tartománygyűlés, amelyet a magyar képviselők bojkottáltak, új alapokra próbálta helyezni Erdély kormányzatát, kimondva többek között a három nemzet (magyar, román és szász) és nyelv egyenjogúságát.⁸

A kiegyezési folyamat részeként az uralkodó 1865. november végére Kolozsvárra ismét összehívta az erdélyi országgyűlést, amelynek egyedüli tárgya az 1848. évi uniós törvény revíziója volt. Az unió kérdésében ugyan egységes és határozott álláspontot képviselt a magyar politikai elit, de hogy mi is legyen utána, azaz hogyan integrálják Erdélyt, arra nem volt kész válasz, nem volt kidolgozott elképzelés, és ez még jobban nehezítette az amúgy sem könnyű feladatot. Decemberben a magyar többségű kolozsvári uniós gyűlés a román és a szász képviselők egy részének tiltakozása mellett az unió megújítása mellett foglalt állást, hangsúlyozva annak jogszerűségét; ezt követően az uralkodó elrendelte, hogy Erdély küldje el képviselőit a magyar országgyűlésre. Ezzel megkezdődött Erdély autonómiájának felszámolása, de a folyamat még néhány évig elhúzódott.

1867. február 17-én sor került a felelős magyar kormány kinevezésére. Két nappal korábban az uralkodó elnökletével tartott nem hivatalos minisztertanácson Andrássy Gyula leendő miniszterelnök kifejtette a magyar kormány álláspontját Erdély ügyében. Ekkor ugyan még – kompromisszumos megoldásként – arról volt szó, hogy a teljes egyesítés végrehajtására egy bizottságot hoznak létre, és törvényjavaslatokat dolgoznak ki, de Andrássy hangsúlyozta, hogy már csak az új kormány pozíciójának megerősítése végett is szükséges, hogy az uniót már most kész tényként kezeljék. Ezért kérte az erdélyi udvari kancellária feloszlását, a Főkormánysház élére pedig egy királyi biztos kinevezését, amely egyben a magyar kormánynak való alárendelést is jelentette.⁹ Más kérdéseket az összehívandó bizottság, illetve

8 Lásd erre: Retegan, Simion: *Dieta românească a Transilvaniei (1863–64)*. Dacia, Cluj-Napoca, 1979.; Mester Miklós: *Az autonóm Erdély és a román nemzetiségi követelések az 1863-64. évi nagyszebeni országgyűlésen*. Dunántúl, Budapest, 1936.

9 Pál Judit: Az erdélyi kormánybiztos kinevezése 1867-ben. In Pál-Antal Sándor – Sipos Gábor – W. Kovács András – Wolf Rudolf: *Emlékkönyv Kiss András születésének nyolcvanadik évfordulójára*. Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár, 2003, 417–432.

az országgyűlés hatáskörébe utaltak, és ígéretet tettek minden fél érdekének kímélésére. A magyar országgyűlés 1867. március 8-án felhatalmazta a kormányt, hogy ezután Erdélyt is kormányozza, de a tényleges kormányzás mechanizmusait még ki kellett építeni.¹⁰ Erre annál nagyobb szükség volt, mivel már ekkor felmerült Erdély addigi központi kormányzati szervének, a Kolozsváron székelő Főkormányshélynak a feloszlata is. Erre végül is egyelőre nem került sor: Májusban az újonnan kinevezett királyi biztos, Péchy Manó gróf – korábban Abaúj megye főispánja – átvette az erdélyi ügyek intézését és egyben a Főkormányshély vezetését. A királyi biztos elsőrendű feladata Magyarország és Erdély egyesülésének gyakorlatba ültetése, a kegyek megnyugtatója, valamint a nemzetiségi és vallási súrlódások csillapítása volt. A lavírozás a különböző érdekek között nehéz feladatnak bizonyult. A hatalomra került magyar liberálisok többsége előtt egy központosított nemzetállam ideálja lebegett, ezt azonban nem lehetett összeegyeztetni az erdélyi autonómiák rendszerével.

Az kezdettől fogva világos volt, hogy a felvetett kérdéseket törvényben kell szabályozni. Az unió törvényi szentesítésére azonban majd csak a következő évben került sor, 1868 végén fogadta el az országgyűlés az erről szóló törvénycikket a nemzetiségi törvénnyel együtt. Az ügy rendezésének elhúzódása több okra vezethető vissza, ezek közül csak az egyik – ha a legfontosabb is – a kényes nemzetiségi kérdés. Ha áttekintjük a korabeli lapokat, azt látjuk, hogy az erdélyi magyarok körében is a kezdeti örömteli várakozás helyét a türelmetlenség vette át, és hogy igazában körükben sem volt konszenzus azt illetően, hogyan is kellene szabályozni Erdély unióját. Kőváry László, Erdély egyik vezető publicistája 1867 tavaszán–nyarán egész sorozatot szentelt lapjában a kérdésnek: „Hogyan egyesítsük Erdélyt? Beolvasszuk-e, vagy csak uniáljuk?” – tette fel a szónoki kérdést. Kőváry számba vette a különböző álláspontokat: „Az erdélyi románok semmi uniót, a szászok feltételes uniót, az erdélyi magyarság nagy része feltétlen uniót, a Deák párt a »P(esti) Napló«-ban uniót, de nem unificatiót, a Tisza-párt nem uniót, hanem teljes beolvadást – kíván.”¹¹ Kőváry hosszasan boncolgatta a különböző álláspontokat, végül a törvényesség és legitimitás elvére hivatkozva határozottan elvetette Erdély beolvadását. Szerinte a nemzetiségek megnyerése is csak a korábbi rendszer részleges fenntartásával képzelhető el, illetve így kerülhető el a még

10 A korszakra nézve lásd Szász Zoltán: Politikai élet és nemzetiségi kérdés a dualizmus korában (1867–1918). In Köpeczi Béla (főszerk.): *Erdély története*. III. köt. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1987, 1624–1700.

11 *Korunk* 1867. márc. 27. 37. sz. (Kőváry László: Hogyan egyesítsük Erdélyt? Beolvasszuk-e, vagy csak uniáljuk?)

nagyobb baj: „Erdély bármily anomal elemekből van is összealkotva, nem lehet tagadni, hogy egy ezredéven át itt az államéletnek bizonyos egyensúlya létezett, mi a kor igényei szerint igen könnyen tovább fejthető az unió alapján; míg ellenben a »teljes beolvasztási elmélet« alkalmazása által Erdélyben az egyensúly felbomlanék, s azon politikai áramlat, mely századunkat elfogta, értjük a nemzetiségi dulakodást, Erdélyt a Királyhágótól a Bucsedig előnténé.”¹² Cikksorozatát egy a románoknak szóló vallomással zárta: „hogya ha a nemzetiségi vágyaknak feláldozzuk a politikai, polgári és egyéni jóllétet és szabadságot, ha most, a nemzetiségi kérdés e hevében nyitjuk fel a sorompókat a nemzetiségi dulakodásra, amidőn a főjő, a jog és alkotmányosság terének berendezése van elénk tűzve: akkor szerencsés, aki Erdélyben nem született, kit senki és semmi nem köt e szép hazához.”¹³ Ebből is látszik, hogy az erdélyi magyarok körében is különböző álláspontok léteztek Erdély integrálását illetően, és egy jelentős részük az autonómia valamilyen szintű fenntartását szerette volna.

A kormányra azonban egyszerre rengeteg feladat és elvárás nehezedett, így a kérdés megoldása egyre csak húzódott. A nehézséget csak fokozta, hogy az unió alapjául szolgáló 1848:VII. tc. 5. §-a leszögezte: „Magyarhon Erdély mindazon külön törvényeit és szabadságait, melyek amellet, hogy a teljes egyesülést nem akadályozzák, a nemzeti szabadságnak és jogegyenlőségnek kedvezők, elfogadni s fenntartani kész”.¹⁴ Akkor ezáltal az erdélyi közvéleményt kívánták megnyugtatni, most azonban már az egységesítés akadályaként tekintettek rá.

Kezdetben úgy tűnt, hogy megvan a szándék és jóakarát a kérdés kompromisszumos kezelésére. Ahogy azonban a kormány szembetalálta magát nemcsak a nemzetiségek, de az ellenzék egyre élesebb kritikájával, úgy kedvetleneledett el egyre jobban; a kormánypolitika a megörökölt szép elvek és a pragmatikus napi politizálás között vergődött. Nem csak a nemzetiségek, de sokszor az erdélyi magyarok érzékenységre sem voltak tekintettel. A döntések Pesten születtek, és eléggé esetleges volt, hogy ki mennyire szólhatott bele a döntésekbe. Kezdetben a királyi biztos véleményét is kikérték. Péchy Manó Andrássy Gyula jó embere volt, és mint ilyen több mindent el tudott érni, de Erdély állapotáról és a főbb teendőkről készített nagy jelentésének (amely mellesleg főleg a Gubernium alelnökének, Groisz Gusztávnak munkája volt)

¹² *Korunk* 1867. ápr. 4. 40. sz.

¹³ Uo.

¹⁴ 1848:VII. tc. Magyarország és Erdély egyesítéséről. In Márkus Dezső (szerk.): *Magyar Törvénytár / Corpus Iuris Hungarici 1000–1895*. Magyar Jogászegylet, Budapest [CD-ROM: Pomogyi László (szerk.): *Corpus Iuris Hungarici*. KJK-Kerszöv., Budapest, 2000]1896.

nem sok visszhangja volt. A kormányban Erdélyt Mikó Imre képviselte, de Mikó ekkor már egyre inkább belefáradt a politizálásba, a minisztériumi munkába nem tudott beleszokni, és hamarosan vissza is vonult. A kormány döntéseinek mechanizmusairól amúgy is elég nehéz bármit is mondani a minisztertanácsi jegyzőkönyvek szűkszavúsága miatt. Szintén nem tudjuk, hogy Zeyk Károly belügyminiszteri államtitkárnak mekkora volt a befolyása. Úgy tűnik, hogy az említettek mellett elsősorban az erdélyi képviselők voltak azok, akik – kapcsolataik révén – egy-egy kérdésben befolyásolni tudták a törvényhozást, illetve a kormányt. Nagyon érdekes ilyen szempontból például Gajzágó Salamon¹⁵ levelezése, aki ekkor Belső-Szolnok megyét képviselte az országgyűlésen, és aki Deák Ferenc bizalmas belső köréhez tartozott.

Gajzágó gyakran méltatlankodott leveleiben az erdélyieket ért vélt vagy valós sérelmek miatt: „Reánk erdélyiekre véghetetlenül lealázó azon gőgös, szívtelen hányavetiség, amellyel m(agyar)országi kedves testvéreink minduntalan szemünkre vetik, hogy mi ... nagyon drága gyöngye vagyunk a magyar koronának...”¹⁶ 1868 tavaszán megkeseredve írta, hogy a „sok törvényjavaslat labirintusában még az isten se igazodik ki... Legnagyobb része e törvényhozástól elmarad. Mit csinál vele a jövő? ki tudja? Mit a nemzetiségi bizottság munkálatával, melyet nagy hűhó között megkezdett, felhagyott, mert a minisztérium még e kérdésben nincs magával tisztában! Különben magok a nemzetiségek is óhajtják, hogy míg a megyeszervezés meg nem történik, a nemzetiségi kérdés ne tárgyalassék, ki tudja, nem azért kívánják-e ezt, hogy az agitációra egy ürüggyel többel bírjanak, hogy már az országgyűlés számos ígéretei, határozatai dacára se akarja megoldani?”¹⁷ Tetten érhető itt a csalódottság és a bizalmatlanság mind a kormánnyal, mind a nemzetiségekkel szemben. A kormány szerint nem tudja, mit akar, a nemzetiségi képviselők jóhiszeműségét pedig kétségbe vonja. Másrésről viszont a nemzetiségek is első perctől kezdve kétségbe vonták a kormány jóhiszeműségét. Elég, ha a román politikai vezetők levelezését olvassuk ebből a korból. A két legbefolyásosabb görög katolikus román politikus, Ioan

15 Gajzágó Salamon (1830–1898) bár Magyarországon született, de szamosújvári örmény családból származott. A szabadságharcban honvéd hadnagy volt. Miután megnősült, Szamosújvár közelében telepedett le. 1861-ben Belső-Szolnok vármegye főjegyzőjének választották, 1862-ben lemondott. 1867-ben főbírónak választották. 1865-ben a kolozsvári, 1866-tól a magyar országgyűlésen Szamosújvárt képviselte. A képviselőház alelnöke volt. 1870-ben ő lett az állami számvevőszék első elnöke. A katolikus autonómia kérdésében igen aktív volt.

16 OSZK Kézirattár, Levelestár, Gajzágó Salamon Torma Károlynak, 13. sz. Pest, 1868. április 20.

17 Uo.

Rațiu és George Barițiu a kiegyezés után egyet értett abban, hogy ők soha nem lesznek unionisták: ha nem tudnak hamarosan megszabadulni a „zsarnokságtól”, akkor kivárják a pillanatot, amikor lerázhatják a „gyalázatos jármot”, de addig sem erősítik a rendszert, hanem ellene dolgoznak.¹⁸ A kölcsönös bizalmatlanság is hozzájárult, hogy a magyar politikai elit „erőből”, a kompromisszum kizárásával akarta megoldani a kényes helyzetet. Az erőviszonyok egyelőre nekik kedveztek. Az azonban, hogy mennyire nehéz feladat az addig hangoztatott elveket összeegyeztetni a nemzeti érdekek képviselésével – vagy amit annak gondoltak –, megmutatkozott a nemzetiségi és az uniós törvény országgyűlési vitájában is.

Az uniós törvényjavaslat előkészítése

Ha a nemzetiségi törvényjavaslaton egy parlamenti bizottság dolgozott, az uniós törvénycikk előkészítését a kormány magának tartotta fenn. A magyar országgyűlés ugyanis 1866-ban bizottságot küldött ki a nemzetiségi törvény kidolgozására. Hasonlóra az uniós törvény kapcsán nem került sor. 1867 elején felmerült egy uniós bizottság létrehozása, mint amilyen 1848-ban is működött, de ez végül is nem alakult meg. Igaz, hogy erdélyi országgyűlés sem létezett már, amelyik a tagokat delegálhatta volna. Sőt, a magyar kormány erőfeszítései arra irányultak, hogy az uralkodó az elnapolt kolozsvári országgyűlést hivatalosan is feloszlassa. Erre végül is júniusban, a koronázás után került sor. Mivel a románok és részben a szászok nem ismerték el Erdély unióját, ezért ugyanilyen fontos volt az uralkodót rábírní a szebeni tartománygyűlés határozatainak visszavonására. A két tervezetet Péchy királyi biztos javaslata nyomán fogadta el a minisztertanács, ő – ahogy jelentésében írta – „az alkotmányos állapotot Erdélyben azáltal véli eszközölhetőnek, ha a közjogi kérdések iránti zavarok megszüntetnek; ezen cél elérésére pedig kettőt tart szükségesnek, hogy ti. a kolozsvári országgyűlés, mely csak elnapoltatott, végképp feloszlattassék, s ezáltal az *Unió kérdése* bevégzett tényül tüntetessék fel, és hogy a szebeni országgyűlésnek határozatai hatályon kívül helyeztessenek, melyek Erdélynek a birodalombani közjogi viszonyait más alapon rendezik, mint a közösügyi viszonyok legközelebb történt szabályozása igényli”.¹⁹ A két kérdést az 1867. június 20-i királyi leirat rendezte véglegesen a kormány kívánságának megfelelően.

¹⁸ Torda, 1868. jan. 29- levél. Hitchins, Keith – Maior, Liviu (szerk.): *Correspondența lui Ioan Rațiu cu George Barițiu (1861–1892)*. Dacia, Cluj, 1970, 172.

¹⁹ MOL K 27 Minisztertanács, 1867. június 16-i minisztertanács.

Az uniós törvény kidolgozásával az 1867. július 12-i minisztertanácson Mikó Imrét, a kormány egyetlen erdélyi tagját bízták meg,²⁰ de az ügyben jó ideig nem történt előrelépés. Az 1865–68-as parlamenti ülőszak végén azonban elkezdődött a kapkodás. A kormányra minden felől nyomás nehezedett. Az erdélyi törvényhatóságok feliratokban ostromolták a törvényhozást és a kormányt, hogy szüntessék meg az ideiglenes állapotot. Ugyanakkor élt még a félelem, hogy Bécs kihasználva ezt a helyzetet, szakít a kiegyezési politikával, és Erdélyt ismét kijátszhatják Magyarország ellen. A nemzetiségi törvény és az Erdély unióját szabályozó törvény nem véletlenül került egyszerre az országgyűlés napirendjére, hiszen ezek szorosan összefüggtek. Az erdélyi kérdés egyben nemzetiségi kérdés is volt. Erdély korábbi autonómiájánál fogva a nemzetiségi kérdés itt vetődött fel a legélesebben, a nemzetiségek jogai – első sorban a nyelvhasználatot illetően – itt voltak a legszélesebbek.²¹ A kiegyezés óta eltelt másfél évben gyakran utaltak az erdélyi vitás vagy rendezésre váró kérdések kapcsán arra, hogy majd a nemzetiségi törvény fogja általánosan szabályozni az ügyeket. A számtalan más megoldásra váró kérdés mellett azonban az uniós törvénycikk kidolgozása – mint láttuk – háttérbe szorult.

Mikó Imre valószínűleg nem tudta vagy nem akarta egyedül vállalni a törvényjavaslat kidolgozását, és – az 1848-as gyakorlat halvány reminiscenciájaként – összehívott egy „uniós bizottságot”.²² Ez jóval szűkebb körű volt, mint 1848-ban, legitimitása is csekélyebb volt, márcsak informális jellege miatt is, hiányoztak belőle a románok és szászok képviselői, alig ülésezett, és munkálatai is jóval kisebb jelentőségűek voltak. A bizottság tagjai Mikó Imre, Zeyk Károly, Bethlen János, Teleki Domokos, Berde Mózes, Kemény Gábor és Gajzágó Salamon voltak, tehát részben a kormány erdélyi tagjai, részben pedig az előző időszakban játszott szerepük vagy kapcsolataik révén a legtekintélyesebb erdélyi magyar képviselők. Az is jellemző az erdélyi viszonyokra, hogy a bizottság többsége arisztokrata volt. Tulajdonképpen bizottságról is alig beszélhetünk, hiszen Mikó tulajdonképpen tanácskozássra hívta barátai és ismerősei közül azt a szűk kört, akikben megbízott és akikkel nézetei is nagyjából egyeztek, és nem utolsósorban, akik éppen Pesten tartózkodtak.

20 A miniszterelnökség átirata Mikó Imréhez, 1868. ápr. 11. Román Nemzeti Levéltár Kolozs megyei fiókja, F 253 Mikó-Rhédei család. Mikó Imre levelezése. IV. D. 197. fasc.

21 Pál Judit: A hivatalos nyelv és a hivatali nyelvhasználat kérdése Erdélyben a 19. század közepén. *Regio* 2005/1, 3–26.

22 A bizottság nem hivatalosan működött. Feltehető, hogy Mikó Imre hívta össze a törvénytervezet kidolgozására az általa alkalmasnak vélt személyeket. A bizottság munkájáról jegyzőkönyv nem készült, egyelőre csak a Gajzágó leveleiből tudunk működéséről.

A „bizottság” 1868. április végén ülésezett, és ott a következő elveket fogadták el a benyújtandó törvényjavaslatra nézve: „A megyék a minisztérium hatásköre alá vettetnek, de ha a m(agas) minisztérium célszerűnek látja: Erdélyben tovább is tarthat egy kormánybiztost a szükséges személyzettel, mászóval: marad a gubernium. A szász universitasra nézve felhatalmaztatik a minisztérium, hogy a történelmi jogot tekintve oly municipális szerkezettel ruházza fel azt, hogy az ott lakó nemzetiségek igényének megfeleljen. A nyelvre nézve: miután a törvényjavaslat csak a nemzetiségi kérdés megoldása után adatik be, a nemzetiségi kérdésben eldöntendő elvek irányadók, illetőleg az ezen kérdésben elfogadandó határozatok foganatosítandók. Mindenben a megyék, székek, vidékek maradnak in status quo. A vallások szabadsága biztosítottatik.” Gajzágó – akitől a fenti beszámoló származik, és aki különben nem vett részt az említett ülésen – feltette a kérdést: „és mit fog hozzájuk mondani Erdély? Nem tudom, oly merevek-e már ezek, hogy változtatást rajtuk nem tehetni, vagy lefaraghatunk még belőle”.²³

Közben párhuzamosan folytak a nemzetiségi törvény előkészületei is.²⁴ Nemzetiségek és magyarok érdekei kibékíthetetlenül egymásnak feszültek. Ez még a pártpolitikai választóvonalakat is felülírta. A magyar és a nemzetiségi politikusok álláspontja mereven eltért egymástól az egységes politikai nemzet kérdésében. Ebben a mérvadó politikusok liberális meggyőződése éppen úgy szerepet kapott, mint esetleges nemzetiségi elfogultságaik. Schlett István értékelése szerint: „Pontosan az tette tragikussá e konfliktusokat, hogy az adott helyzetben, az adott szereplők számára, az adott paradigmán belül nem volt kölcsönösen elfogadható, reális politikai alternatíva feloldásukra”.²⁵ A nemzetiségi bizottmány magyar tagjai összefogtak: „Magánértekezleteket tartottunk mi magyarajkúak pártkülönbség nélkül, ahol elhatároztuk, hogy a magyar nyelvnek hivatalos állását megvédjük, és nem engedjük, hogy némely megyék magokat tót, szerb, oláh megyéknek, éppen a törvény, értem a javasolt törvény szerint decretálhassák. Az eredménye lőn, hogy miután a kormányt a szándékunk felől értesítettük, az az alkalomnak örülve, saját részéről fogalmazott egy tervezetet...”²⁶ Nem véletlen, hogy ez az új tervezet jócskán lefaragott a korábbi albizottsági munkálat eredményeiből.

23 OSZK Kézirattár, Levelestár, Gajzágó Salamon Torma Károlynak, 15. sz. Pest, 1868. május 1.

24 Schlett István: *A nemzetiségi törvényjavaslat országgyűlési vitája 1868.* TTFK-Kortárs, Budapest, 2002.

25 Schlett István: *A magyar politikai gondolkodás története.* II. köt. Korona Kiadó, Budapest, 1999, 326.

26 OSZK Kézirattár, Levelestár, Gajzágó Salamon Torma Károlynak, 16. sz. Pest, 1867. május 7.

A parlamenti szünet alatt nem sok történt az uniót szabályozó törvény ügyében. Az elkészült tervezetet a kormány Péchy Manó erdélyi királyi biztosnak is leküldte véleményezés végett; ő némely „nem lényeges módosításokkal” a törvény elfogadását „az erdélyi viszonyok consolidálása tekintetéből igen kívánatosnak és sürgősnek” tartotta. 1868 októberében a minisztertanács azonban abban állapodott meg, hogy „az erdélyi főkormányshézék feloszlásával külön készítendő törvényjavaslattal egyidejűleg majd akkor vétessék tárgyalás alá, midőn a *nemzetiségi kérdés* törvény által elintéztve lesz”.²⁷ Tehát a kormány is hangsúlyozta a két törvény szoros kapcsolatát.

Az uniós törvényjavaslatot október végén ismét tárgyalta a fent említett „uniós bizottság” Mikó Imre vezetése alatt. A tárgyaláson, amelyre ezúttal is Mikó pesti szállásán került sor, a bizottság tagjai mellett jelen volt a belügy-, az igazságügy és a kultuszminiszter is.²⁸ Ekkorra már eldőlt az egyik legvitatottabb kérdés is, ti. hogy a Főkormányshézéket feloszlatták és az erdélyi törvényhatóságok közvetlenül fognak érintkezni a kormánnyal, bár kompromisszumos megoldásként a királyi biztost egyelőre meghagyták. Az erdélyiek fontosnak tartották a vallásszabadság biztosítását is külön hangsúlyozni. A magyar országgyűlés felhatalmazást kapott, hogy a korábbi magyar törvényeket rendeletileg Erdélybe is bevezesse. A szász egyetemet és a Királyföldet pedig egyelőre meghagyták a régi állapotukban, nyilván nem akartak egy újabb frontot nyitni.

A Főkormányshézék feloszlása tehát napirenden volt, de egyelőre különböző elképzelések voltak a jövőt illetően. Péchy korábban egy hosszú emlékiratban fejtegette ki ezirányú véleményét. Rögtön az elején óvatosságra intett, hiszen – mint írta – nem pusztán arról van szó, hogy egy „dicasterium feloszlattassék”. Figyelembe kell venni, hogy Erdély „a különválástól fogva teljesen külön állott a legújabb időkig Magyarországtól”, mindig volt központi hatósága, és mivel „most történik legelőbb, hogy Magyarország és Erdély kormányzata teljesen eggyé alakíttatni szándékoltatik, felette szükséges, hogy ekörül a kormány a legnagyobb óvatossággal járjon el, kivált miután a népség megszokta, hogy közel kapjon oly felsőbb közeget, melyhez panaszra vagy sérelme esetében közvetlen folyamodhassék”.²⁹ Véleménye szerint egy ezzel összeegyeztethető „központi közeg” még fenntartandó, „míg az erdélyi beldolgok törvényhozásilag, kormányilag vagy gyakorlati kiegyenlítések útján oly rendezést, kibonyolítást nyerhetnek, hogy a kormány-

27 MOL K 27, 1868. október 13-i minisztertanács.

28 OSZK Kézirattár, Levelestár, Gajzágó Salamon Torma Károlynak, 21. sz. Pest, 1868. október 22.

29 MOL F 270 Erdélyi Királyi Biztosság, Elnöki iratok, 1868/1182.

zásnak minden részleteiben való teljes eggyé alakításáról bátorsággal és biztosan intézkedni lehessen”.³⁰ Ennek folyamányaként került be a törvénytervezetbe a „Királyi Biztosság” – később pusztán a királyi biztos és annak személyzete –, amely némileg helyettesítené a Főkormányshéket, és valamiféle folytonosságot biztosítana az átmeneti időre.

November elején a minisztertanács behatóan tárgyalta a törvénytervezetet; sajnos a részletes vita anyaga az akkori hiányos jegyzőkönyvezés miatt nem maradt ránk. A végső szót a Főkormányshék felosztása ügyében is ekkor mondták ki. A november 6-i minisztertanácson ugyanis már „Királyi Biztosságról” beszéltek, Andrássy és Eötvös „a törvény keresztülvitele céljából” látták szükségesnek ennek létrehozását, amíg ezt az átmenet nehézségei megkivánják.³¹ Célszerűnek látták Péchy véleményét még egyszer kikérni, „főleg az átmeneti intézkedések célszerű szabályozása tekintetéből”. Péchy-t táviratilag felhívták Budára, addig a tanácskozást felfüggesztették. A királyi biztos azonban gyengélkedő egészségi állapotára való hivatkozással nem vállalta az utazást, nézeteit táviratban közölte, így csekély „irályi és szerkesztési módosításokkal” a tervezetet elfogadták.³² A kormány végül is a törvényjavaslatot ebben a formájában nyújtotta be az országgyűlésnek.

Az anyaországiak addigra már kissé belefáradtak az erdélyi ügyekbe, az erdélyiek „követelőzésébe” és sajátosságaik hangoztatásába. Jól mutatja ezt Deák humoros megjegyzése is, amellyel az unió törvényjavaslat szövegét kommentálta, amikor ezt az országgyűlés osztályaiban tárgyalták: „Az unió iránti törvényjavaslat az osztályokon keresztül ment, holnap tartom a központi osztály ülését. Hogy miként van az szövegezve, kitetszik Deák nyilatkozatából, melyet az este hozzám intézett, mondván: A három első paragrafust nem értjük, hanem megbíztuk az előadót, hogy a többi előadóval a központi osztályban értekezvén, fogadja el azt, *amit megért*, a többi paragrafusára nézve csak sejtjük, hogy mit akarnak, megbíztuk az előadót, hogy a többi előadóval a központban értekezvén, hogy mindenki megértse, fordítsák le *oláhból magyarra* [kiemelés az eredetiben – PJ].”³³ Végül „a központi bizottmány az unió törvénycikket majdnem újra szerkeszté, kihagyva a Grundrechteket, a tornyokat és azokon a kakasokat”³⁴ – írta Gajzágó. Élénk vita folyt arról is,

³⁰ Uo.

³¹ MOL K 27, 1868. november 6-i minisztertanács. Jegyzetek.

³² MOL K 27, 1868. november 6-i és 8-i minisztertanácsok.

³³ OSZK Kézirattár, Levelestár, Gajzágó Salamon Torma Károlynak, 26. sz. 1868. november 18.

³⁴ OSZK Kézirattár, Levelestár, Gajzágó Salamon Torma Károlynak, 28. sz. 1868. december 22.

hogy a királyi biztos belekerüljön-e a törvénycikkbe vagy sem. Négy osztály mellette, négy ellene nyilatkozott, így Wenckheim belügyminiszternek és Zeyk Károly államtitkárnak, akik a királyi biztos megtartása mellett voltak, igencsak kellett lobbizni Bittó későbbi miniszterelnöknél, a kilencedik osztály előadójánál, akinek a szavazategyenlőség miatt döntő szava volt.

Gajzágó ironikusan kommentálta a kolozsváriak kérését is, akik a Gubernium meghagyása mellett kérvényeztek. „Furcsák az emberek, eddig kellett unificatio, most, hogy a telekkönyvi hivatalok a kezdődő unificatióknak csak első léptei, már jajveszékelnék; eszemben juttatják azon régi állításo-mat, mely szerént erősítettem, hogy a nagy unificatióra való törekvést a mieink úgy akarnák magyarázni, hogy minden erdélyi hivatal maradjon nekik, s ami az unio következtében fenn szükségeltetik, arra is ittenieket alkalmazzanak, általában szeretnék a paritás elvét oda is alkalmazni.”³⁵

Gajzágó azonban a kevesek közé tartozott, akik igyekeztek elfogulatlanul kezelni az erdélyi ügyeket. Az erdélyi képviselők többségének hangulatát 1868 nyaráról sokkal inkább kifejezi egyik legtekintélyesebb tagjuknak, br. Bánffy Albertnek véleménye: „Sok dologban ámtítjuk önmagunkat, mert ha az igazat megvalljuk, minket az unióra nem nagyság, hatalom utáni vágy ragadott, de igen az önfenntartás nemzeti szempontból; mi alárendeltetésünk által nagy áldozatot hoztunk, mert a beolvadás helyett megsemmisültünk, ezért bizonyára némi méltánylást kiérdemelnénk, mert ha semmi érdemünk nem lenne is, annyi bizonyos, hogy M(agyar)o(rszá)g csak általunk lehetett különálló hatalommá, nélkülünk még ma is tarthatatlan. Magyarország csak azáltal erősödhetik, ha Erdélyben a magyar elem iránt bizonyos kedvezményekkel leend, ezt megnyerni törekszik, mert valljuk be az igazat, a szerencse kedvezett nekünk, hogy a világ előtt úgy állunk, mint az erdélyi közvéleménynek képviselői, de igazában nem vagyunk azok, mert a nagy idegen nemzetiségből álló többség ellenünk van, s maga a magyar elem is csak materialis reményeket táplál, ha ezekben csalódik, az unio phantasia gyűlöletté váland; ne adja Isten, hogy megérjük, de tökéletes hitem, hogy ha így nem veszik tekintetben az erdélyi érdekeket, nem csak tökéletesen mielőbb meg fog változni a közvélemény, de gyűlölettel lesznek mindnyájunk iránt, kikről hiszik, hogy mi félrevezettük.”³⁶

35 OSZK Kézirattár, Levelestár, br. Bánffy Albert levele Torma Károlynak, Kolozsvár, 1868. január 4.

36 OSZK Kézirattár, Levelestár, br. Bánffy Albert levele Torma Károlynak, Pest, 1868. június 21.

Az uniós törvénytervezet országgyűlési vitája

Ilyen előzmények után került sor a törvénytervezet képviselőházi vitájára. A kormány javaslatát a képviselőház 9. osztályának kijelölt tagjaiból alakult központi bizottság alaposan átdolgozta. A két tervezet között azonban nem volt érdemi különbség.³⁷ A számos változtatás nem annyira a lényegre, mint inkább formai szempontokra irányult. A végső változathoz kimaradtak a fejezetcímek, a paragrafusokat összevonták. A változtatás leginkább a választási viszonyokról szóló részeket érintette, itt a hét szakaszból mindössze egy maradt. Az erdélyi képviselőknek láthatóan még mindig igen fontos volt az erdélyi szélesebb körű vallásszabadság és a felekezetek autonómiájának biztosítása, ezt tükrözi a kezdeti tervezet, de időközben a törvényhozás éppen az uniós javaslattal egy időben tárgyalt több olyan törvényjavaslatot is, amely felszámolta a Magyarország és Erdély között ilyen téren meglevő különbségek nagy részét.

Az erdélyi és magyarországi román képviselők egy része egy határozati javaslatot nyújtott be az országgyűléshez,³⁸ amelyben történeti-jogi érvekre, valamint arra hivatkozva, hogy az uniót 1848-ban egy rendi testület mondta ki, nem pedig egy népképviselői országgyűlés, kérték, hogy az országgyűlés ne bocsátkozzék az unió tárgyában előterjesztett miniszteri javaslat tárgyalásába, mert „az ily egyesülés üdvös és maradandó csak akkor lehet, ha végleges szabályozásánál nem csak az egyik, hanem a másik ország népeinek érdekei is kellő figyelembe vétetnek”.³⁹ A javaslatot nem vették figyelembe, de a törvényt előkészítő bizottság jelentése is felhívta a figyelmet két kényes pontra: a választójogi törvény különbségeire és az abszolutizmusokori sajtórendeletek eltörlésének szükségességére Erdélyben. Míg az utóbbit tekintve hamarosan intézkedett a kormány, az első kérdés megoldatlan maradt egészen a dualista korszak végéig. A központi bizottság jelentése leszögezte: „Nem lehet tagadni, hogy az egység tekintetéből kívánatos volna,

37 *Az 1865. dec. 10-dikére hirdetett országgyűlés képviselőházának irományai.* VI. Pest, 1868. 362. sz. 254–258. 382 sz. 355–356., VII. köt. 448. sz. 180–183.

38 A határozati javaslat beadói (a kötetben szereplő helyesírás szerint) a következő képviselők voltak: Macellariu Illés, Tinku Ábrahám, Petko Lázár, Tulbás János, Balomiri János és Simon, Dobránszky Adolf, Hodosiu József, Borlea Zsigmond, Babes Vince, Varga Flórián, Mocsonyi Antal, György és Sándor, Román Sándor, Medán Endre, dr. Svetozar Miletics, Popovics Zsigmond, Wlad Alajos, Popovics-Desseanu János. *Az 1865. dec. 10-dikére hirdetett országgyűlés képviselőházának irományai.* VII. Pest, 1868. 391. sz. 9–10.

39 MOL K 2 Országgyűlési levéltár. Képviselőház és nemzetgyűlés. Képviselőház elnöki és általános iratai, 1865–68-as országgyűlés, 1868/4890.

hogy az eggyé alakult egész ország számára egyenlő és egyaránt kötelező választási törvényt lehetne azonnal életbe léptetni.”⁴⁰ Ezt úgy hidalták át, hogy mivel a magyarországi törvény is hiányos, nincs értelme az egyik hiányos törvényt a másikkal pótolni, ehelyett a legközelebbi országgyűlésre egy új törvényjavaslatot kell kidolgozni.

A törvény képviselőházi vitájára mindössze egy napot szántak, igyekezve a szenvedélyes összeszólalkozásokat lehetőleg elkerülni. Ennek ellenére a törvénytervezet tárgyalására felzaklatott kedélyekkel került sor, hiszen a megelőző napokban zajlott a nemzetiségi törvény vitája. Ezt mutatja az Ilie Măcelariu képviselő beszéde közben kialakult jelenet,⁴¹ vagy az, hogy egy másik román képviselőtől, aki nem tudott magyarul, megvonták a szót, mert beszédét olvasta,⁴² hogy aztán később mégis megadják neki a szót. Az alapvető probléma azonban a nézetek összeegyeztethetlenségében rejlett. Ahogy Tincu román képviselő mondta: „A magyarok részéről ezen kérdés nemzetegységi tekintetből pártoltatik, úgy a románok is ezt nemzeti szempontból tekintik.”⁴³ Az Ilie Măcelariu és más román képviselők határozati javaslata, amelyben az erdélyi országgyűlés összehívását kérték, inkább elvi deklaráció volt, hiszen beadói is nagyon jól tudták, hogy elfogadásának nincs semmi esélye. Iosif Hossu éppen ebből a megfontolásból nem támogatta Măcelariuék határozati javaslatát. Hossu szerint az erdélyi országgyűlés összehívásának nem lenne értelme a jelen helyzetben, hiszen ugyanaz lenne a helyzet, mint 1848-ban vagy 1865-ben: „lennének olyanok, kik az uniót szívökből pártolnák, lennének olyanok, kik az uniót semmi szín alatt nem fogadnák el, és lennének olyanok, kik feltételes uniót kívánnának”,⁴⁴ tehát patthelyzet alakulna ki.

A vitában különben még a korszakhoz képest is túltengett a jogi rabulisztika. Hosszan vitatkoztak azon, hogy az erdélyi 1848:I. törvénycikk átment-e mindhárom szakaszon, amelyet az 1744:IX. törvénycikk előírt (confirmatio, sanctificatio, autenticatio), tehát törvényerőre emelkedett-e vagy sem. Az erdélyi román és szász képviselők utolsó szalmaszálként kapaszkodtak a történeti jogba. Jóval pragmatikusabbak voltak a magyarországi román képviselők vagy az erdélyiek közül Iosif Hossu. Hossu tisztában volt,

40 MOL K 2, 1868/4881.

41 Măcelariu románul kezdte beszédét, de a közbekiabálások és az elnöki rendreutasítás miatt végül is nem mondta el a beszédet.

42 A házszabály szerint tilos volt beszédet olvasni.

43 *Az 1865. dec. 10-dikére hirdetett országgyűlés képviselőházának naplója*. XI. Szerk. Greguss Ágost. Pest, 1868. CCCXXX. ülés, 1868. dec. 1. 238.

44 Uo. 244.

hogyan az erdélyi országgyűlés összehívása kivihetetlen követelés, ezért történeti jogok helyett a jogegyenlőség követelésére építette érvelését, és éppen a teljes unió nevében követelte a magyar választási törvény alkalmazását Erdélyre nézve is. Hosszú jól ráérezett a törvényjavaslat egyik gyenge pontjára, az ugyanis továbbra is érvényben hagyta a képviselő-választásról ideiglenesen rendelkező 1848:II. törvénycikket, amely szűkebbre szabta a választójogot Erdélyben, mint Magyarországon. A magasabb cenzus nyilvánvalóan a magyaroknak és szászoknak kedvezett, de egyelőre régi jogon a székelyek széles tömegei is választójoggal rendelkeztek. Az erdélyi magyar elit nem akarta a választójog kiszélesítését, hiszen az 1863-as helyzet megismétlődésétől tartottak, amikor a magyarok csak a Székelyföldön és a városokban tudtak mandátumot szerezni. A nyers politikai érdeket azonban semmilyen szép ideológiával nem lehetett igazolni; nem véletlenül nem is reagáltak rá a magyar szónokok. Ha eltekintünk az országgyűlés illetékessége fölötti vitától, a törvényjavaslat másik kényes pontját a sok ideiglenes megoldás jelentette. A kapkodásban több kérdést nem sikerült megoldani, így ezeket későbbre halasztották. Jakob Rannicher szász képviselő kifogásolta, hogy törvény az országgyűlést ideiglenes intézkedésre, „sőt a végrehajtó hatalomnak adandó felhatalmazásokra hívja fel”.⁴⁵

A vitában a magyar képviselők alig szólaltak fel, mert a belügyminiszter felszólította őket, hogy az idő rövidségére való tekintettel álljanak el beszédüktől. A néhány magyar beszélő részint a románok és szászok érveit akarta cáfolni, részint hazafias frázisokat hangoztatva fejezte ki örömét a törvény fölött. Hiába hangoztatta Alexandru Bohățiel, Naszód vidéki főkapitány, hogy „egyesülés legyen a szívekben, egyesülés legyen a közös érdekekben, s a közös érdekek kapcsa tartsa fenn az uniót, s nem a törvény rideg betűje”, hiába fejezte ki Binder szász képviselő abbéli reményét, hogy a képviselőház „az egyformaságért a valódi egyenlőséget nem akarja föláldozni”, hiába kért Vincențiu Babeș méltányosságot, a két fél egymás mellett beszélt el. Babeș különben néhány más román és szász képviselőhöz hasonlóan a Magyarország és Horvátország közti szerződéshez hasonló uniós szerződést szeretett volna Erdély számára is kieszközölni, az autonómia fenntartásával.

Jól mutatja azonban a képviselőházban uralkodott hangulatot a központi bizottság előadójának, Csengery Imrének zárószava. Szerinte „hasztalan erőpazarlás” hátráltatni vagy feltételekhez kötni az uniót.⁴⁶ Nemcsak a kormány, de a parlamenti többség is a törvény azonnali elfogadása mellett volt, és minden kifogást, illetve megjegyzést fölösleges akadékoskodásnak tekin-

⁴⁵ Uo. 241.

⁴⁶ Uo. 259.

tettek. A törvény részletes vitája is ugyanaznap délután zajlott, akkor azonban már az egyetlen vitás pontot a szász ispán kinevezése képezte. A végső szavazásra másnap, december 2-án került sor, amikor apróbb módosításokkal a központi bizottság törvényjavaslatát szavazták meg.

Az 1868:XLIII. törvénycikk és fogadtatása

Az uniós törvény (1868:XLIII. tc.) az 1848-as törvényekre hivatkozik, mint jogalapra, hiszen – mint már láttuk – a magyar fél szemében az unió csak az 1848-as állapotok helyreállítása volt. Miután az 1.§ újjól megerősítette a nemzetiségi előjogok megszüntetését és az állampolgárok egyenjogúságát, a 2.§ kimondta: „Erdély külön törvényhozása az 1848-ik évi pozsonyi VII. és kolozsvári I. törvénycikknél fogva meg levén szüntetve, a törvények hozásának, eltörlésének és magyarázásának alkotmányos jogát az erdélyi területre nézve is kizárólag Magyarország törvényesen megkoronázott királya és törvényesen összehívott országgyűlése gyakorolják”.⁴⁷ A törvény szabályozta az országgyűlési képviseletet, ideiglenesen érvényben hagyva a kolozsvári 1848: II. törvénycikk rendelkezéseit, csak a Főkormányzók helyett a szervezés most a Belügyminisztérium hatáskörébe került át. A 6.§ ugyanis kimondta: „A kormányzat az erdélyi területre nézve is a törvények értelmében Ő Felsége magyar felelős ministeriuma által gyakoroltatik”.⁴⁸ Ezzel összefüggésben a Főkormányzóságot segédhivatalaival együtt 1869. május 1-i hatállyal feloszlatták. A továbbiakban rendelkeztek a törvényhatóságok szervezéséről, az ezek élére kinevezett főtisztekről, az eltérő törvényekről, az úrbéri és egyházi viszonyokról. A törvény minden fontosabb kérdést érintett, ha nem is oldotta meg azokat. Megfigyelhető, hogy rendelkezéseiben a jogkiterjesztés elvét alkalmazták: ahol az erdélyi törvények voltak a liberálisabbak, mint például az egyházi ügyek és vallásszabadság kérdése, ott ezeket hagyták érvényben, kiterjesztve ezt a görög- és örménykatolikus, valamint görögkeleti egyházakra is. Az úrbéri kárpótlások ügye viszont a magyarországi 1848-as törvények hatálya alá esett. Az egyes törvényhatóságok autonómiáit is egyelőre tiszteletben tartották, mindössze a Főkormányzók helyett – a törvény értelmében – a kormány gyakorolta ezután a felügyeleti jogot. A megyék végleges szervezésére azonban nem került sor, úgyszintén függőben hagyták a Királyföld rendezését. A szászok amúgy is sérelmezték, hogy a

47 XLIII. törvénycikk. Magyarország és Erdély egyesítésének részletes szabályozásáról. In Márkus Dezső (szerk.): *Magyar Törvénytár / Corpus Iuris Hungarici 1000-1895*. VI. Id. kiad. 486.

48 Uo. 487.

törvény eltörölte a szász ispán szabad választását (ami mellesleg a gyakorlatban már jó ideje nem érvényesült). Különösen kényes ügy volt a szász autonómia kérdése, amelyhez egyelőre nem nyúltak, bár a szász egyetem bírói hatóságot nem gyakorolhatott, és a törvény ismételten leszögezte a Királyföld területén lakó minden nemzetiségű honpolgár egyenjogúságát.

Az igazságszolgáltatás területén is roppant bonyolult volt a helyzet. Erdélyben a neoabszolutizmus idején egy sor osztrák törvényt léptettek életbe. Az osztrák polgári törvénykönyv, a sajtórendtartás, a bányatörvény, a telekkönyvre vonatkozó szabályozás továbbra is érvényben maradtak. Bár ezek eltörlése és a jogrend egységesítése a magyar és székely törvényhatóságok feladatainak állandó témája volt, az igazságszolgáltatás terén az egységesítés egy hosszan elhúzódó folyamat volt. A törvény meghozásának idején még érezhető volt a szándék, hogy megnyugtassák az erdélyieket; a románok és szászok ellenérzéseit a politikai jogok garantálása, illetve az autonómia részleges továbbélése révén kívánták leszerelni. Szimbolikus jelentősége volt, hogy a törvény 1.§-a felidézte a kolozsvári 1848:I. törvénycikket: „Erdély minden lakosa nemzetiségi, nyelvi és vallási különbség nélkül, egyenjogúnak nyilvánított, s Erdélynek minden ezzel ellenkező törvénye eltöröltetett”, és a jelen törvény által is „az egyesült Magyarország és Erdély összes honpolgárának egyenjogúsága, polgári és politikai tekintetben újabban is biztosítottatik”.⁴⁹

Az uniós (és a nemzetiségi) törvénnyel azonban nem csak a románok, de a szászok sem voltak megelégedve. Amikor híre ment, hogy az éppen ülésező szász egyetem a két törvény ellen felterjesztést készül tenni a kormányhoz és az országgyűléshez, felmerült a gyűlés feloszlításának gondolata, attól tartva, nehogy a románok is kövessék a példát. A leváltott Konrad Schmidt helyét elfoglaló Moritz Conrad, ideiglenes szász ispán azonban sietett megnyugtani a kormányt: egyrészt arra hivatkozott, hogy akkor még nem tudtak a törvények szentesítéséről, másrészt a „jövőre nézve hasonló fellépésre többé alkalom nem nyílik”.⁵⁰ A csalódott románok a politikai passzivitás mellett döntöttek.

A felemásra sikerült törvény (és elfogadásának körülményei) jól jelzi(k) az integráció nehézségeit és buktatóit is. Erdély uniója ugyanis a kezdeti elképzelésekhez képest jóval bonyolultabb feladatnak bizonyult, és bár a gazdasági és társadalmi modernizáció terén egy sikeres időszak következett, a nemzetiségekkel való „belső kiegyezés” nem járt sikerrel.

⁴⁹ Uo. 486.

⁵⁰ MOL F 270, 1868/1583.